

Теми для самостійного опрацювання

Самостійно опрацювати теоретичний матеріал, письмово дати відповіді на питання для самоконтролю. Виконати тестові завдання (роздрукувати виконані тести та вкласти в робочі зошити) та вправи в зошиті. Всі запитання можна надсилати на електронну пошту roslavetsl@gmail.com

Тема: Спеціальна термінологія і професіоналізми

Питання, що виносяться на самостійне вивчення:

- 1 Вузкоспеціальна термінологія.
- 2 Професіоналізми.
- 3 Професійний жаргон. Фразеологізми. Кліше та використання їх у мовленні.

Література

- 1 Шевчук С. Українське ділове мовлення. – К.: Літера, 2000.
- 2 Михайлюк В.О. Українська мова професійного спілкування. – К.: Професіонал, 2005.
- 3 Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення. – Донецьк :ТОВ ВКФ «БАО», 2006.
- 4 Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. - Тернопіль : Підручники та посібники, 2004.
- 5 Коваль А. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1974.

Терміни - це слова або словосполучення, які вживаються в специфічній сфері мовлення і створюються для точного визначення спеціальних предметів, понять, явищ, ознак, дій. Термін – це одиниця найменування в галузі науки і техніки, яка визначає певне поняття і співвідноситься з іншими найменуваннями в цій галузі, утворюючи разом з ними термінологічну систему. Сукупність термінів тієї чи іншої галузі знань або виробництва називається термінологією. Система термінів однієї сфери називається термінологічною системою. Вузкоспеціальна термінологія – сукупність термінів, які визначають точне поняття в одній галузі та не мають міжтермінологічної омонімії (міжтермінологічна омонімія – коли один і той самий термін входить до складу кількох терміносистем, наприклад: корінь – корінь зуба, корінь слова, корінь рослини). Науково-технічний прогрес поповнив мову новими поняттями, що властиві різним професіям. Мова представників різних галузей виробництва збагачується, і цей процес відбувається завдяки оволодінню науково-технічною, суспільно-політичною лексикою і термінологією, появи нових понять.

Професіоналізми – це слово або вислови, властиві мові певної вузької професійної групи людей, поставлених в особисті умови життя та праці. Ці слова виникають, коли та чи інша спеціальність як фах, вид знань не мають розвиненої термінології (мова моряків, мисливців, рибалок), або як розмовні непрофесійні заміники наявних в певній галузі термінів. Такі професіоналізми як правило, загальнозрозумілі, а часто і загальнозживані, проте вони не належать до літературної мови (пересадка замість трансплантація, вушник замість отоларинголог).

Професіоналізми - слова, словосполучення або звороти, властиві мовленню людей певної професії. Якщо немає терміна на позначення предмета, поняття, явища, в мовленні використовується професіоналізм. У ділових паперах не потрібно вживати слова-професіоналізми. Однак в усному мовленні ці лексичні одиниці функціонують. Деякі професіоналізми з часом стають термінами.

Професійний жаргон – це теж слова-замінники термінів, але слова або зіпсовані, покалічені, або знищені, а то й просто непристойні.

Це переважно слова загальнонародної мови, вжиті у специфічному значенні або у звичайній для них формі. Це наприклад, множини абстрактних іменників: обсяги, типові застосування, ряд диференціювань, зафіксовані моменти. Як відомо, ці абстрактні іменники в загальнолітературній мові не вживаються.

Професіоналізми творяться за рахунок словоскладення, нових префіксів і суфіксів. Серед префіксів найпоширенішими є: до- (доукомплектувати, дообстежити, дискваліфікація), недо- (недопромисел, недовплив), над- (надзверхплановий); серед суфіксів: -ість- (пливучість, стрибучість), -аж- (типаж), -акція- (дискваліфікація).

Терміни відзначаються своєю емоційною нейтральністю, відсутністю образності. Професіоналізми навпаки, зберігають емоційність (облтранс, молзавод, типовий баланс).

Фразеологізм — семантично пов'язане сполучення слів, яке, на відміну від подібних до нього за формою синтаксичних структур (висловів або речень), не виникає в процесі мовлення відповідно до загальних граматичних і значенневих закономірностей поєднання лексем, а відтворюється у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції.

Інше визначення: фразеологізми — (фразеологічні звороти) стійкі словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні.

Класифікація фразеологізмів за походженням

Сільськогосподарські та інші трудові процеси: варити воду (з когось), з одного тіста, орати перелого, прокладати першу борозну, попускати віжки, повертати голоблі;

Різні виробництва, ремесла:

ткацько-прядильного: розплутувати вузол, де тонко, там і рветься, розмотати клубок;

кравецького: білими нитками шите, на живу нитку, як з голочки;

ковальського: брати в лещата, між молотом і ковадлом, міцного гарту;

гончарського: лудити очі, полуда впала на очі, зняти полуду з очей;

рибальства і мисливства: закидати вудку, змотувати вудки, клювати на живця, стріляна птиця, ганяти як солоного зайця;

театрально-музична діяльність: входити в роль, помінятися ролями, у своєму репертуарі, коронний номер, попадати в тон, як по нотах;

військова справа: з відкритим забралом, підносити на щит, схрещувати мечі, нюхати порох, приймати бій, брати рубіж, взяти на озброєння, здавати позиції, залишати поле бою;

картярські ігри: розкривати карти, плутати карти, мішати карти, кинути всі козири, ставка бита, при пікових інтересах, козирний туз;

народні звичаї та обряди: давати гарбуза, облизати макогона, як засватаний;

вірування та магичні дії: напускати ману, замовляти зуби, як рукою зняло, встати на ліву ногу, виносити сміття з хати;

усталені казкові звороти: за щучим велінням, за тридев'ять земель, тримати за хвіст жар-птицю, скоро казка мовиться;

ознаки та дії, пов'язані зі світом тварин і птахів: заяча душа, хитрий лис, кіт наплавав, показувати пазурі, птах високого польоту, розправляти крила, звити гніздо, курям на сміх.

іншомовні запозичення, інтернаціональні звороти: буря в склянці води, перейти рубікон, дамоклів меч, муки Тантала, авгієві стайні, прокрустове ложе, езопівська мова, нитка Аріадни, віща Кассандра, Геркулесові стовпи, гордіїв вузол, драконівські (драконові) закони, вогонь Прометея тощо. До найважливіших джерел таких сталих словосполучень належать античні міфи. Запозичені фразеологізми часто вживають без перекладу: нім. *Sturm und Drang* — “буря і натиск” — час бурхливого розвитку, піднесення; італ. *Finita la commedia* — комедія скінчилася; франц. *Idee fixe* — ідея фікс, *la lune de miel* — медовий місяць, англ. *time is money* — час — гроші.

біблійного походження: око за око, наріжний камінь, Содом і Гоморра, альфа й омега, у поті чола, друге пришестя, голос волаючого в пустелі, земля обітована, камінь спотикання, вавилонська вежа, вавилонське стовпотворіння тощо.

Кліше – мовленнєвий стереотип, готовий зворот, який легко відтворюється в певних умовах і контекстах стандарту.

Кліше мають такі ознаки:

- відповідність психологічним стереотипам як відображенню у свідомості явищ дійсності, що часто повторюються;
- легке відтворення готових формул у процесі мовлення;
- автоматизація процесу відтворення, що полегшує процес комунікації;
- економія зусиль, мисленнєвої енергії і часу як для того, хто говорить (пише), так і для слухача (мовця).

Наприклад, у ділових текстах використовуються такі кліше з головними словами: виконання доручень, внесення змін, загроза зникнення, заходи щодо реконструкції, порядок призначення, ратифікація угоди, взаємний залік, додаткові заходи, грошова допомога, економічні зв'язки, міжнародна торгівля.

Питання для самоконтролю:

1 У галузі однієї науки терміни утворюють чи не утворюють систему?

2 Терміни можуть мати синоніми?

3 Чим відрізняються вузькоспеціальні від загальноживаних термінів?

4 Чим відрізняються професіоналізми від професійних жаргонів?

5 Чи є професіоналізми відхиленням від літературної мови?

Тема : Типи термінологічних словників (відповідно до фаху).

Питання, що виносяться на самостійне вивчення:

1 Типи термінологічних словників.

2 Фахові термінологічні словники.

Література

1 Шевчук С. Українське ділове мовлення. – К.: Літера, 2000.

2 Михайлюк В.О Українська мова професійного спілкування. – К.: Професіонал, 2005.

3 Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення. – Донецьк :ТОВ ВКФ «БАО», 2006.

4 Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. - Тернопіль : Підручники та посібники, 2004.

5 Коваль А. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1974.

Словник — це зібрання слів, розташованих у певному порядку (алфавітному, гніздовому, тематичному тощо). У ньому з'ясовується або значення мовних одиниць, або наводиться певна інформація про поняття, які позначаються певними словами, або подається переклад слів на ту чи іншу мову.

Словники відіграють надзвичайно важливу роль у нашому житті. Вони є показником культури народу, бо фіксують знання, якими володіє суспільство у дану епоху. Словники виконують дві важливі функції: інформативну (прилучають до знань) та нормативну (допомагають оволодіти мовними нормами).

Залежно від призначення, лексичного матеріалу і способів його опрацювання розрізняють словники енциклопедичні та філологічні, або загальномовні.

Предметом опису енциклопедичних словників є поняття, філологічних — слово. Енциклопедичні словники — це словники, в яких описують предмети, явища, події, розповідають про визначних діячів науки, техніки, мистецтва, культури. Енциклопедичні словники поділяються на загальні та спеціальні (тематичні). До загальних енциклопедичних словників належать Український Радянський енциклопедичний словник (Т. 1-3, 1986-1987), Енциклопедія українознавства (Т. 1-10, 1991). До спеціальних належать Енциклопедія кібернетики (1976), Шевченківський словник (Т. 1-2, 1983-1985) та інші.

Оскільки слово може характеризуватися з різних позицій, то філологічні словники поділяються на тлумачні, перекладні, історичні, етимологічні, орфографічні, словники наголосів, іншомовних слів, синонімічні, діалектологічні, інверсійні тощо.

Тлумачний словник розкриває значення слова, характеризує його граматичні і стилістичні властивості, подає типові словосполучення та фразеологічні звороти з цим словом. Прикладом такого словника є Словник української мови в 11-ти томах (1970-1980), який містить 135 тис. слів. Проте на сьогодні він потребує доопрацювання, бо укладений в іншу епоху і налічує чимало слів, які зникли з сучасної мови, адже поняття, що вони позначали, втратили свій сенс. У 2001 р. вийшов Великий тлумачний словник сучасної української мови (автор, керівник проекту В.Т.Бусел). Цей словник містить 170 000 слів і є найбільшим та найповнішим.

Словник іншомовних слів за своєю суттю є різновидом тлумачного словника. Він розкриває значення іншомовного слова, подає етимологічну довідку. Зразком такого словника є Словник іншомовних слів за ред. акад. О.С.Мельничука (1985).

Орфографічний словник подає перелік слів, а також словоформ у нормативному написанні. Відомі такі орфографічні словники: Навчальний правописний словник української мови за ред. акад. Д.Баранника та Д.Руденка (1997), Орфографічний словник за ред. проф. А.Свашенко (1997), Словник з правопису та слововживання С.І.Головащука (1989), Орфографічний словник української мови (уклад. С.І.Головащук, М.М.Пещак та ін., 1999).

Словники слововживання містять стислі поради щодо того, які саме слова чи словосполучення найдоцільніше вжити для передачі потрібного змісту, у ньому зроблено певні застереження про неправильне або небажане, невдале використання тих чи інших слів у певних значеннях, у тому чи іншому контексті. Прикладом таких словників можуть бути: С.Головащук. Українське літературне слововживання: словник-довідник (1995); Д.Гринчишин, О.Сербенська, З.Терлак. Словник з культури мови (1997).

Орфоепічний словник служить довідником правильної літературної вимови. У словниках такого типу слова або їх частини, вимова яких не збігається з написанням, подаються в транскрипції. Прикладом є Орфоепічний словник М.Погрібного (1989).

Акцентологічні словники — це словники, в яких подане нормативне наголошування слів, напр.: С.Головащук. Складні випадки наголошення: словник-довідник (1995).

Термінологічні словники містять сукупність термінів певної галузі науки, техніки, мистецтва. Вони є загальні та вузькоспеціальні, крім того, можуть бути перекладними і тлумачними, комбінованого типу. Російсько-український словник ділової мови / Уклад: О.Мокровольський. – Редакція журналу «Український світ» (1992), Російсько-український словник текстильних термінів (1997), Російсько-український загально технічний словник за ред. Л.І.Мацько (1994), Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки за ред. Й.Ф.Андерш (1994), Російсько-український словник фізичних термінів за ред. Ю.В.Караван (1994) та інші.

Питання для самоконтролю:

- 1 Що є предметом словника?
- 2 Де зафіксовані значення термінів?
- 3 Що є джерелами поповнення термінологічної лексики ?

Тема: Складні випадки слововживання. Пароніми та омоніми. Вибір синонімів

Питання, що виносяться на самостійне вивчення:

- 1 Лексичні норми ділової мови.
- 2 Багатозначні слова і контексти. Синонімічний вибір слова. Словники синонімів та паронімів: правила користування. Пароніми та омоніми у мові фаху.

3 Складноскорочені слова, абревіатури та графічні скорочення. Абревіатури загальноживані та вузькоспеціальні у тексті (граматичні форми).

Література

1 Шевчук С. Українське ділове мовлення. – К.: Літера, 2000.

2 Михайлюк В.О Українська мова професійного спілкування. – К.: Професіонал, 2005.

3 Загнітко А.П., Данилюк І.Г. Українське ділове мовлення. – Донецьк :ТОВ ВКФ «БАО», 2006.

4 Волкотруб Г. Практична стилістика української мови. - Тернопіль : Підручники та посібники, 2004.

5 Коваль А. Культура ділового мовлення. – К.: Вища школа, 1974.

Лексичні норми ділової мови - це правильне слововживання, вдалий підбір необхідних слів із синонімічного ряду, розмежування паронімів, доцільне використання слів іншомовного походження.

Багатозначність — це один з найважливіших шляхів розвитку словникового складу мови. Багатозначні слова є джерелом виразності, до якого активно звертаються письменники і публіцисти. Але в окремих сферах існують певні обмеження щодо функціонування багатозначних слів. Так, зважаючи на те, що науковий та офіційно-діловий стилі вимагають максимально точного позначення понять, у наукових працях і офіційних документах переважають однозначні слова, які забезпечують правильне сприйняття тексту.

Необхідно пам'ятати, що першим правилом вибору слова у будь-якій сфері спілкування є чітке знання мовцями його значення. Уживання слова у неправильному значенні перекручує зміст висловлювання, спотворює, робить незрозумілим, отже спілкування може втратити свою ефективність. Невмотивоване використання слів забруднює мову, у спілкуванні людей воно може стати причиною непорозуміння, а то й конфлікту. Немає сфери комунікації, у якій вимога точності слововживання була б неактуальною.

Серйозну небезпеку для мови становить явище, яке дістало назву «суржик». Цей термін запозичений із сільськогосподарської галузі — млинарства. Суржи́ком називали суміш зерна — жита, пшениці, ячменю, вівса, а також борошно з такої суміші. Зрозуміло, що це борошно низького гатунку. **Суржи́ком** називають ще одну суміш — мовну. Мішанина двох мов — це вже не мова, це покруч, який є вдячним об'єктом для глузування.

Суржик неприпустимий у будь-якій ситуації спілкування. Однак чуємо російсько-українську суміш не лише в побутовій мові, як офіційно-діловій сфері. Так, дуже часто замість українських слів папір, аркуш, кошторис, митниця, тези, ухвалили, відрядження, збігатися, конкурентоспроможний, наступний можна почути російські або схожі на них бумага, лист, смета, таможня, тезиси, командировка, співпадати, конкурентоспособна, слідуючий. Іноді російські слова набувають «українського звучання» (бувший, віддихати, вмішуватися, всігда, міроприємство, надобність, накінець, обіщати), але такі перетворення не роблять їх українськими. Замість цих покручів необхідно вживати: колишній, відпочивати, втручатися, завжди, захід, потреба, нарешті, обіщати. Типовою помилкою, яка створює суржик, є **калькування** (переклад по частинах) російських виразів. Дослівний переклад з російської мови

речень «Собрание состоялось вчера», «Бригада отрабатывает новую технологию» дасть речення, що відповідають нормам української мови, — «Збори відбулися вчора», «Бригада відпрацьовує нову технологію». Але у багатьох випадках калькування спричинює утворення не властивих українській мові конструкцій, наприклад, ненормативних словосполучень «приймати участь», «крупні недоліки», «для видимості», «глуха ніч», «вид з вікна», «на ніч дивлячись» замість правильних «брати участь», «значні (великі) недоліки», «для годиться (про людське око)», «глупа ніч», «краєвид з вікна», «проти ночі».

Синоніми (від грец. "однойменний") - слова, що мають спільне, близьке або тотожне значення, але відрізняються відтінками значень чи стилістичними забарвленнями.

Кілька синонімів утворюють синонімічний ряд. Домінанта - стрижневе, або опорне слово, що виражає найзагальніші значення й не має стилістичних відтінків. У діловій сфері, зазвичай, функціонують домінанти, оскільки вони є стилістично нейтральними і мають пряме значення.

Професіональний Професійний

Обидва прикметники мають однакове значення, але їх співвідносять з різними словами: професіональний - професіонал, професійний - професія, професійна (професіональна) підготовка; професійні (професіональні) інтереси. Але є відмінність щодо їх сполучуваності з іншими словами.

Професійний має більш поширену сферу вживання. Переважає у сполученні з іменниками хвороба, захворювання, травма та ін., тобто "хвороба, пов'язана з професією". У сполученні професійна спілка взаємозаміна прикметників не допускається.

Професіональний найчастіше вживається тоді, коли треба підкреслити значення "такий, що стосується професіоналів, не аматорів; фаховий": професіональний актор - актор, який обрав своїм фахом театральну справу (акторами-аматорами можуть бути люди різних професій і без професій).

Процент Відсоток

Це слова-синоніми. Науковий стиль віддає перевагу слову процент. Відсоток - буквально означає "за сто", "наріст від ста".

Процент і відсоток вживалися як паралельні терміни в XIX ст., так само паралельно використовується вони і в сучасних стилях: виробити 142 проценти, великий відсоток виборців.

Форум Збори

Слово форум (від лат. forum - площа, двір) означає широкі представницькі збори: міжнародний форум молоді, форум кінематографістів. Це слово доцільно вживати для позначення зборів світового, міжнародного масштабу.

Слово збори вживається стосовно зібрання членів певного колективу, організації з метою обговорення якихось питань чи проведення заходів: відкривати збори, писати протокол зборів, установчі збори.

Антоніми - це слова з протилежним значенням.

Антоніми утворюють пари на основі зіставлення і протиставлення, яке відбувається на одній семантичній площині: важкий - легкий, детальний - не детальний, корисний - шкідливий, мовчати - говорити, любов - ненависть.

Найбільше антонімічних пар серед прикметників, прислівників, менше серед дієслів й іменників. Абстрактні іменники мають антоніми: залежність - незалежність, багатство - бідність.

Іменники з конкретним значенням, числівники, більшість займенників і службових слів не мають антонімічних пар: наказ, рішення тощо.

Омоніми потрібно відрізняти від багатозначних слів.

Омоніми (від грец. однаковий та ім'я) - слова, що однаково звучать, але мають різні значення.

Повні, або абсолютні, омоніми: апарат (прилад) - апарат (установа); блок (механізм) - блок (об'єднання).

До неповних, або часткових, омонімів належать такі, які частково збігаються звуковим складом у деяких формах слів, - це омоформи: плачу (від платити) - плачу (від платити). Слова, які однаково звучать, але пишуться по-різному, - це омофони: проте - про те. Омографи - це слова, які пишуться однаково, але мають різний наголос: замок - замо́к.

Пароніми (від пар. і грец. - ім'я, назва) - це однокореневі слова, близькі за звучанням, але різні за значенням або які частково збігаються в значенні.

Пароніми за характером смислових зв'язків поділяються на групи:

- синонімічні (важкий - тяжкий);
- антонімічні (еміграція - імміграція; адресат - адресант);
- тематичні (абонент - абонемент; компанія - кампанія; пам'ятка - пам'ятник);
- такі, що мають семантичну близькість (витрати - затрати; вирізнитися - відрізнитися).

Незначна різниця у вимові паронімів спричиняє труднощі у їх засвоєнні, приводить до помилок, зокрема до неправильного вживання одного слова замість іншого. Особливо уважно слід стежити за вживанням слів-паронімів і завжди звертатися до відповідних словників, щоб уточнити значення, правопис і вимову потрібного слова: Тактовний - той, що володіє почуттям міри, такту (утворений від іменника такт - "почуття міри, що підказує правильне розуміння або оцінку явищ дійсності"): тактовна людина; Тактичний. Прикметник тактичний утворений від іменника тактика у значенні "сукупність прийомів, методів або способів, що використовуються в політиці, спорті, для досягнення мети або на війні для проведення певної бойової операції": тактичні міркування, тактичні прийоми.

Книжні й іншомовні слова в документах. Книжні слова використовуються в наукових працях, публіцистичних статтях, документах тощо в узагальненому значенні.

Книжні слова, як правило, однозначні. Іншомовні слова - це слова, запозичені з інших мов.

У текстах ділового стилю іншомовні слова вживаються, якщо немає відповідника в українській мові або ці слова набули міжнародного визнання.

Існують правила щодо використання іншомовних слів:

- необхідність цього слова у тому чи іншому контексті;
- правильність і точність уживання іншомовного слова;
- зрозумілість слова для тих, хто буде знайомитися з діловим текстом;
- неможливість вживання в одному тексті слова запозиченого і питомого (не можна

сказати: "Ми дійшли консенсусу зі згоди" -з виступу на засіданні Верховної Ради).

Явище абрєвіації полягає у скороченні довгих мовних формул і згортанні їх у семантичну єдність - **абрєвіатуру**. Це порівняно новий спосіб словотворення, але досить продуктивний у сучасних мовах. Серед неологізмів - значна кількість саме абрєвіатур. Це явище поширилося на початку ХХ ст. і відповідало суспільній потребі мови, а саме - тенденції до уникнення надлишкової інформації, економії мовної енергії, уникнення повторів, упорядкованості та регламентації. Активізація процесу творення абрєвіатур зумовлена передусім суспільно-політичними чинниками, - а відтак соціолінгвістичною ситуацією - появою чи оновленням назв державних, громадських, адміністративно-управлінських, політико-економічних, міждержавних і світових утворень.

Отже, **абрєвіатура** (італ. - скорочую) - скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових літер чи початкових слів, на основі яких твориться скорочення. Суттєвою ознакою абрєвіатур є стабільна вимова за назвами букв (рідше звуків) та - як результат її - лексикалізація графічних скорочень, якої з часом набувають частовживані й загальноживані довгоживучі абрєвіатури, напр.: Кабмін, ЖЕК, НАТО, ООН тощо. Основні умови їхнього функціонування - доцільність, зрозумілість, стандартність. їх ще деколи називають „лексичними скороченнями”.

Класифікація абрєвіатур залежно від їхньої структури та вимови має такий вигляд:

1 Ініціальні абрєвіатури - утворені з початкових літер (звуків) слів, які входять у вихідне словосполучення:

а) буквені - їх вимовляють як букви: СНД- Співдружність Незалежних Держав; МЗС - Міністерство закордонних справ; СБУ- Служба безпеки України; МВФ — Міжнародний валютний фонд; ЛНУ—Львівський національний університет; ТОВ— Товариство з обмеженою відповідальністю; СП— спільне підприємство; ТСН— Телевізійна служба новин;

б) звукові - їх вимовляють як звуки: ЄШКО - Європейська школа кореспондентської освіти; НАН - Національна академія наук; ЧАЕС — Чорнобильська атомна електрична станція; ВАТ — Відкрите акціонерне товариство; ДАІ - Державна автомобільна інспекція; ЗМІ - засоби масової інформації; ЦУМ — центральний універсальний магазин; СНІД — синдром набутого імунного дефіциту.

2 Абрєвіатури складового типу - утворені усіченням основ двох (або більше) слів, з початкових складів мотивуючого складного найменування: інтерпол (інтернаціональна поліція), Бенілюкс (об'єднувальна назва трьох європейських держав — Бельгії, Нідерландів і Люксембургу), військкомат (військовий комісаріат), торгпред (торговельний представник), міськком (міський комітет), держстрах (державне страхування), нардеп (народний депутат).

3 Абрєвіатури змішаного типу - утворені з початкової частини або частин слів і повного слова. Це дуже поширений тип абрєвіатур у сучасній українській мові: держмито, спецзамовлення, госпрозрахунок, дипкур'єр, генпрокурор, держсекретар, начштабу, техогляд, медсестра, турбюро, Донвугілля, Нацбанк, Галсервіс.

4 Комбіновані абрєвіатури - утворені одразу двома зазначеними вище способами: НДІБудшляхмаш, НДІторгмаш, ХарБТІ, АвтоЗаЗ.

Абревіатури широко використовують у засобах масової інформації, політичній, діловій сферах. Серед ініціальних абревіатур найбільшу групу становлять назви установ та організацій. З відновленням незалежності в Україні виникло багато нових партій, громадсько-політичних організацій, що мають два найменування: одне - повне, яке є словосполученням, інше скорочене - абревіатура. Ознакою євроінтеграційної стратегії України є поява в українському політико-економічному дискурсі великої кількості абревіатур із компонентом євро, напр.: єврокредит, єврооблігація, Європарламент, євrorинок, єврочек, чи основою Європа, напр.: ЄВС - Європейська валютна система, ЄВБ - Європейський валютний банк, ЄБРР - Європейський банк реконструкції і розвитку, ЄС - Європейський Союз.

За змістом абревіатури можна поділити на:

- назви держав (ПАР, ФРН, США);
- назви міжнародних організацій (МАУ - Міжнародна асоціація українців; ЮНЕСКО, ООН);
- назви партій (УРП, УНА, СДПУ(о), УХДП);
- назви військових угруповань (ВМФ, ВПС, УПА, УГА);
- назви наукових, громадських, спортивних організацій (НТШ - Наукове товариство імені Шевченка; ДНД - добровільна народна дружина; ФФУ - Федерація футболу України; НБА - Національна баскетбольна асоціація; МОК - Міжнародний олімпійський комітет);
- назви телевізійних агентств і програм (УТ, УТН, УНІАН - Українське національне інформаційне агентство новин);
- назви підприємств, установ, організацій, банків (Укрсоцбанк, Промінвестбанк, ЛОРТА, РЕМА, Карпатбуд, НаУКМА - Національний університет "Києво-Могилянська академія ");
- назви літературних об'єднань (ВАПЛІТЕ - Вільна академія пролетарської літератури, Бу-Ба-Бу - Бурлеск - Балаган - Буфонада);
- назви видавництв, видань, газет і журналів (УРЕ, БУЛ - Бібліотека української літератури, СУМ - Словник української мови; "ПіК" - "Політика і культура"; "СіЧ" - "Слово і час", "ГУ" - "Голос України");
- назви відділів, відділень, факультетів (райвспоживспілка, облно, фінвідділ, біофак, журфак, юрфак);
- назви посад (завкафедри, генсек, санінструктор);
- назви документів (спецзамовлення, спецпроект, техплан);
- назви матеріалів, виробів, машин, пристроїв (лавсан, тикональ - титанкобальтнікельалюміній, копол кобальтємолібден, колінвал, апарат УЗД, ГАЗ - 51, Ту-154, Ан-24) та ін.

Творення складноскорочених слів мусить відповідати таким вимогам: а) слово має легко "розгортатися" в повне найменування; б) не має збігатися зі словом або скороченням, які вже є в мові; в) відповідати нормам українського правопису. Невдалими можна вважати немилозвучні абревіатури (СЄХЛ - Східноєвропейська хокейна ліга; СФУ-ЖО - Світова федерація українських жіночих організацій; ЄФВС - Європейський фонд валютної співпраці; ТКЛТБ - Телекомпанія Львівського телебачення; ЗЗБВ - завод залізобетонних виробів), співзвучні з якимось звичайним словом (КІНО - Київський інститут народної освіти; УХО - Українська

християнська організація; ЛАК-Ліга арабських країн), незрозумілі (молзагод, індпошив, промпродукти). Наслідком тривалої взаємодії української та російської мов є ненормативні сьгодні абрєвіатури, напр.: вуз, а треба - внз або виш, зво, ОМОН, а треба - ЗМОП, ін 'яз, а треба - інфак. Як релікти сприймаємо запозичені з російської мови абрєвіатури самбо (самооборона без оружия), бомж (без определенного места жительства), спецназ (отряд специального назначения) та ін.

Окремі абрєвіатури, які активно функціонують у сучасному політичному житті українського суспільства, мова запозичила в готовому вигляді без перекладу з мов міжнародного спілкування, зокрема англійської: НАТО (NATO - North Atlantic Treaty Organization) — Північноатлантичний блок; ЮНЕСКО (UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) - Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Частина абрєвіатур - назв країн і міжнародних організацій, фондів виникла вже на основі перекладених номінацій: UNO - ООН (Організація Об'єднаних Націй); IMF - МВФ (Міжнародний валютний фонд); USA - США (Сполучені Штати Америки). Деколи трапляються розбіжності в скороченні відомих назв, зокрема в українських діаспорних джерелах. Наприклад, США в Америці й Канаді може звучати як ЗДА (З'єднані Держави Америки) або ЗСА (З'єднані Стейти Америки).

Вживаються абрєвіатури й в електронному дискурсі: WWW (World Wide Web) — всесвітнє інформаційне середовище, PC — personal computer, IRC (Internet Relay Chat) - спілкування в реальному часі. Відмінна риса абрєвіації в електронних текстах - скорочення не тільки термінів, а й слів, які часто вживають у розмовній мові, словосполучень і окремих речень (аж до 30-ти знаків). Ця система спілкування дедалі більше привертає увагу мовознавців.

В діловому мовленні абрєвіатури виконують важливі функції - інформативної компресії та економії місця у ділових паперах. Вживати їх потрібно так, щоб вони були зрозумілими для всіх, хто читає документ. Тому при першому вживанні складноскороченої назви в тексті її потрібно розкривати в дужках, а потім уже вживати у скороченому вигляді, напр.: УЦЕПД (Український центр економічних та політичних досліджень), потім тільки УЦЕПД.

Абрєвіатури є однослівним еквівалентом скорочення. Це самостійні слова-іменники, що мають граматичний рід, можуть бути незмінними або відмінюватися за відмінками. У невідмінюваних абрєвіатурах буквеного типу рід визначають за головним словом мотивуючого словосполучення, напр.: НТР (ж. р.) - науково-технічна революція. В інших абрєвіатурах рід визначається граматично, за фінальною частиною скорочення, напр.: Донбас, загс - чоловічого роду, бо закінчуються на приголосний.

Відмінюються абрєвіатури:

1) які утворюються з початкового складу прикметника і повної форми іменника, напр.: педінститут, медсестра, за зразком самостійних іменників, що входять до їхнього складу;

Зінкевич-Томанек Б., Григор'єв О., Прихода Я. Короткий практичний словник абрєвіатур та скорочень української мови. - Краків, 1997. - С. 40. Див.: Дьяконова І. Л. Лексичні характеристики електронного листування // Мовні і концептуальні картини світу: наук, праць. - №7. - К., 2002. - СІ50-154.

1) які утворюються з початкових звукосполучень або початкових звуків мотивуючого складного найменування, напр.: нардеп, жек, загс; за зразком тих іменників, з якими вони збігаються за зовнішньою формою, тобто як іменники чоловічого роду другої відміни твердої групи;

Не відмінюються аббревіатури:

1) у яких другий елемент має форму непрямого відмінка, напр.: завканцелярії, компроти, начштабу;

2) ініціально-буквені чи ініціально-звукові, які не сприймаються як іменники, що мають визначений рід і тип відміни, напр.: ПТУ, ЗАТ.

Правильність написання, точність граматичної форми можна перевірити за спеціальними словниками скорочень української мови.

Правила скорочування слів

Окрім скорочень, придатних до вживання в усній і писемній формі мовлення, у діловому спілкуванні існують скорочення, призначені для зорового сприйняття, - графічні, текстові. Ці скорочення не є словами, їх використовують лише на письмі. На відміну від лексичних скорочень, їх можна розшифрувати та прочитати повністю. Зазвичай, це скорочення, позначені малими буквами. За написанням графічні скорочення є декількох типів:

- крапкові (ім., див., с., м.);
- дефісні (ін-т, р-н, б-ка, з-д);
- із скісною рисою (а/с, в/с, в/ч);
- нульові - на позначення фізичних, метричних величин, грошових одиниць та ін. лише після цифр (20 хв, 5 кг, 300 грн);
- комбіновані (пд.-зах., пн.-сх.) та ін.

Стандартними є такі типи скорочень:

- а) поштові назви, назви адміністративних одиниць: м., смт, обл., р-н, ст., вул.;
- б) назви посад і звань: асист., доц., проф., канд. техн. наук, зав., зам., член-кор., акад.;
- в) назви дат і календарних термінів: н. е., в., ст., м-ць, р., рр.;
- г) грошові одиниці та числові назви: грн, коп., тис, млн, млрд;
- д) форми звертання: п., гром.;
- е) фізичні, метричні величини: т, га, г, кг, л, мл, км, хв, год.;
- є) найменування документів; квит., накл.;
- ж) текстові позначення: див., пор., напр., с, та ін., і т. ін., табл., іл.

Усі скорочення слів мусять бути загальноприйнятими і зрозумілими, зафіксованими у державних стандартах і словниках. Не варто перевантажувати текст графічними скороченнями. Існують такі правила користування скороченнями:

- слово має закінчуватися на приголосну (за невеликими винятками - о. - острів, отець, А - ампер);
- слово має мати запас стійкості, щоб сприйматися однозначно (філол., філос);
- не можна скорочувати в тексті ключових слів;
- написання скорочення має бути уніфікованим у межах тексту.

Є багато окремих правил, що потрібні у процесі роботи з документами. Наприклад, варто запам'ятати правильні скорочення місяців року: січ., лют., берез., квіт., трав., черв., лип., серп., верес, жовт., лис-топ., груд.; не розділяти крапкою

подвоєння рр. - роки; не можна скорочувати імена та імена по батькові (/.—Іван, М. - Михайло, а не ів., Мих.); не скорочувати стор., а лише правильно - с; писати правильно - напр., а не Н-д; чи Н: та ін.

Скорочення слів використовують і для стислого письма, під час конспектування. Скорочувати можна різні частини мови, намагаючись дотримуватися загальноприйнятих норм, а не власних правил.

Питання для самоконтролю:

- 1 Чи доречно використання синонімічних рядів під час укладання ділових паперів?
- 2 Чому мову вважають основним виразником культури нації?
- 3 Яке значення має піднесення мовної освіченості в суспільстві?
- 4 Коли не рекомендується вживати іншомовні слова в ділових паперах?
- 5 До чого призводить неухвалене вживання слів-паронімів?
- 6 В яких документах можна вживати аббревіатури та графічні скорочення? Наведіть приклади та обґрунтуйте.
- 7 Чим відрізняються аббревіатури від графічних скорочень?

Вправа 1. З'ясуйте за допомогою «Словника іншомовних слів» значення наведених назв осіб. Визначте наявність у них власне українських синонімів.

Авторитет, агент, адвокат, аналітик, арбітр, аташе, банкір, бізнесмен, брокер, бюрократ, гарант, депутат, дилер, емігрант, іммігрант, інспектор, ін-сайдер, клерк, лідер, лобіст, менеджер, мер, оптант, персона грата, персона нон грата, спікер, юрисконсульт.

Вправа 2. Доберіть із довідки синоніми до слів-паронімів.

Людний — людяний, авторитарний— авторитетний, мимохідь — мимохить, фамільний — фамільярний, чудесний— чудний, уява— уявлення, привітальний — привітний, визначальний— визначний, таємний— таємничий, розбещений — розпещений, дефективний — дефектний, рідкий — рідкісний, глуз — глузд, гармонійний — гармонічний, вирішальний — рішучий, ославлювати— уславлювати, настійливий— настійний, ефективний— ефектний, дружний — дружній.

Довідка : гуманний, дивний, безцеремонний, фантазія, образ, багатолюдний, розум, ненормальний, смішний, смисл, владний, основний, вітальний, завзятий, доцільний, корисний, дійовий, результативний, глузування, впливовий, обмовляти, підпільний, морально зіпсований, побіжно, злагоджений, милозвучний, істотний, зіпсований, видатний, співзвучний, рівномірний, доброзичливий, прихильний, одностайний, непохитний, невідкладний, неповноцінний, панібратський, возвеличувати, секретний, найважливіший, головний, вражаючий, доброзичливий, згуртований, сміливий, енергійний, доброзичливий, добрий, недисциплінований, розріджений, несвідомо, наполегливий, прекрасний, щирий, неслухняний, мимоволі, вередливий, родовий, незрозумілий, ганьбити, загадковий, незвичайний.

Вправа 3. Запишіть правильний варіант

1 Комісія авторитарна чи авторитетна? 2 Внески акціонерні чи акціонерські? 3 Операції банкові чи банківські? 4 Передача землі безплатна чи безоплатна? 5 Відношення між людьми чи відносини між людьми? 6 Право виборне чи виборче? 7 Виголошувати чи проголошувати промову? 8 Виключати чи вимикати двигун? 9 Відзначати чи зазначати у промові? 10 Думка громадська чи громадянська? 11 Декваліфікація чи дискваліфікація інженера? 12 Дільниця виборна чи виборча? 13 Здатна чи здібна до навчання? 14 Показник чи покажчик успіхів? 15 Виборча ділянка чи дільниця? 16 День відкритих чи відчинених дверей?

Тестові завдання:(Етика ділового спілкування, Лексичний аспект сучасної української літературної мови у професійному спілкуванні)

Визначте правильний варіант відповіді

1 Спілкування – це:

- а) вірно говорити й писати ;
- б) володіти інформацією;
- в) обмін інформацією;
- г) правила поведінки.

2 Формами ділового спілкування є :

- а) монолог, діалог, полілог;
- б) телефонна розмова, нарада, бесіда;
- в) фуршет, переговори, дискусія;
- г) промова, зустріч, прийом.

3 Найменшою вимовною одиницею є:

- а) текст;
- б) фраза;
- в) речення,
- г) словосполучення.

4 Під час знайомства чи візиту використовують:

- а) візитну картку;
- б) пейджер;
- в) мобільний телефон,
- г) резюме.

5 Обмін візитними картками відбувається зразу після того, як:

- а) співрозмовники посміхнулися один одному;
- б) співрозмовники привіталися один з одним;
- в) співрозмовники були представлені один одному,
- г) відповідь відсутня.

6 Для вирішення виробничих питань на підприємствах та в установах, управліннях, організаціях проводяться:

- а) бесіди;
- б) наради;
- в) фуршети,
- г) монологи.

7 За змістом інформації службові телефонні розмови поділяються на розмови:

- а) до прийняття рішення;
- б) під час прийняття рішення;

- в) після прийняття рішення,
- г) відповідь відсутня.

8 При перекладі тексту слід користуватися

- а) енциклопедичним словником;
- б) двомовним словником;
- в) тлумачним словником,
- г) синонімічним.

9 Науковий стиль використовують

- а) у громадсько-політичній і суспільно культурній діяльності;
- б) у культурі, освіті, мистецтві, творчій діяльності;
- в) у науково-технічній діяльності й освіті;
- г) у побутовому спілкуванні.

10 Що таке стилістика:

- а) наука, яка вивчає мовні засоби з погляду їх використання залежно від умов, мети та характеру спілкування людини;
- б) розділ мовознавства, який вивчає звукову систему мови, закони її функціонування й змінювання у мовному потоці;
- в) розділ науки про мову, який вивчає будову та значення словосполучень і речень, способи та засоби зв'язку між їхніми складовими частинами;
- г) наука, яка вивчає лексику?

11 Контактний зв'язок між частинами тексту — це:

- а) зв'язок між реченнями чи групами речень, розташованих безпосередньо одне після одного;
- б) зв'язок, що здійснюється на відстані;
- в) зв'язок, який полягає в тому, що думка, висловлена в якомусь місці тексту, може бути розглянута через кілька абзаців або розділів;
- г) зв'язок, за якого якийсь фрагмент вимагає від адресата пригадування змісту попередніх частин тексту.

12 Підтеми або мікротеми, що можуть бути виділені в межах основної теми тексту і для висвітлення кожної з яких необхідна певна кількість речень, називають:

- а) текстом;
- б) метою висловлювання;
- в) складним синтаксичним цілим;
- г) мовленням.

13 Встановіть відповідність:

а) Терміни	а) слова або вислови, властиві мові певної вузької професійної (соціальної) групи людей.
б) Професіоналізми	б) це слова або словосполучення, які вживаються в досить специфічній науковій сфері мовлення для точного вираження спеціальних понять і предметів.
в) Жаргонізми	в) усталені звороти, поєднання слів, що виступають у мові як єдиний, неподільний і цілісний зазначенням вислів.
г) Фразеологізми	г) специфічні слова або вирази, що вживаються в мові якоїсь соціальної чи професійної групи.
д) Книжні слова	д) слова, що виражають загальнонаукові поняття, вживані у широкому, узагальненому значенні.

14 Визначте правильний вибір стійких словосполучень (вибрати правильну відповідь у рядку і підкреслити):

Брати участь – приймати участь,
Розділяти думки – поділяти думки,
Складати екзамени – здавати іспит,
Користуватися авторитетом – мати авторитет,
Продовжити контракт – подовжити контракт,
Дотримуватися правил – дотримувати правил,
Договірні обов'язки – договірні зобов'язання,
Об'єм виробництва – обсяг виробництва,
Підводити підсумки – підбивати підсумки,
Взяти до уваги – прийняти до уваги,
Мати за мету – мати на меті,
Рахувати за необхідне – вважати за необхідне,
Вступити в переговори – розпочати переговори.